

УДК 37.013.77

БҮГҮНКҮ КҮНДӨГҮ БАЛДАРДЫН ЖАН ДҮЙНӨСҮ
ВНУТРЕННИЙ МИР СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ
THE INNER WORLD OF MODERN YOUTH

Джумабаева Э.А. – Кыргыз тили жана адабияты сабагынын окутуучусу
Кочкор – Ата колледжи, Кочкор – Ата шаары.
dzumabaevaelmira5@gmail.com

Аннотация : Жаңы кылым... Жаңы муун... Жаштардын бүгүнкү коомдогу орду. Келечек муун эмне менен алек? Балдардын тарбиясына таасир эткен көрүнүштөр. Балдардын жан дүйнөсү, аларды психологиялык жактан түшүнүү.

Аннотация: Новое время...Новое поколение... Роль молодежи в современном обществе. Чем живет будущее поколение. Факторы, влияющие на воспитание детей. Внутренний мир детей, их психологическое состояние.

Annotation: New time ... A new generation ... The role of youth in modern society. What does the future generation live. Factors affecting the upbringing of children. The inner world of children, their psychological state.

Ачкыч сөздөр: маалымат, технология, социалдык абал, мансап, дүйнө таанымы, интернет, рекетчилик, кылмыштуулук, компьютер, тарбия.

Ключевые слова: Сведение, технология, социальное положение, карьера, мировоззрение, интернет, рекетизм, преступление, компьютер, воспитание.

Key words : information, technology, social, career, ideology, internet, retracement, crime, computer, upbringing.

Ааламды багынткан алп жазуучу Ч. Айтматов: «Баарынан аялуусу – баланын жан дүйнөсү. Ошондуктан анын назик сезимин бузбоо керек», - деп таамай айткан. Келечектин ээси боло турган жаш муундун өкүлдөрү ыйманды ыйык туткан, боорукер инсан болуп жетилишинде аны курчап турган чөйрө, сөз байлыгынын дагы белгилүү өлчөмдө таасир этери чындык. Мында баланын тегерегиндегилер адептүү, бири-бирин кадырлап сыйлоону, сөз байлыгына ээ болгон, түшүнгөн адамдар болуусу зарыл.

Бүгүнкү күндө, адам баласы акыл менен ой чапчып турган азыркы маалымат технологиясынын доорунда сүйлөө маданиятыбыз, адеп-ахлак, ыйман, боорукердик деген сыяктуу улуу түшүнүктөр жаштар тарабынан эмнегедир этибарга алынбай, улуу муундар тарабынын да көз жаздымда калып бараткансыйт. Мунун өзү жаны кылымда жашай, окуй жана иштей ала турган инсандарды калыптандыруу милдети ар бирибизге жүктөлгөндүгү менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан бул муундагы инсандардын зээндүү, зирек болуп чоноюшуна кам көрүү ар бирибиздин ыйык милдетибиз.

Жаштардын бүгүнкү коомдогу орду кандай? Алар кайсы багытта, кайда бара жатышат? Келечек ээлери болгон жаштар учурда эмне менен алек? Төмөндө дал ушул суроолорго жооп табууга аракет жасадым.

Азыркы кезде өспүрүмдөр арасында болуп жаткан ар кандай терс көрүнүштөр, кылмыштуулук, рекетчилик, өз өмүрүн кыюунун себептери эмнеден улам болууда? Биз аны алыстан эле издебей эле койсок болот.

Буга бир канча себептерди алып карасак болот. Булар:

- коомдогу социалдык абал жана акчанын жетишпегендиги;
- үй-бүлөдөгү абал, мисалы ата-эне берген тарбиядан, жада калса бул жерде чоң-ата, чоң-энеин тарбиясы да маанилүү;
- баланын аң-сезиминин деңгээлинен. Бала кезден уккан, көргөн мультфильмдер, кинолордун таасири;
- чогуу жүргөн досторунун б.а. чөйрө таасири;
- улууну урматтоо, кичүүнү сыйлоонун унутта калтырылышы бир эле ата-энени, бүт коомчулукту ойлондурбай койбойт.

Менимче, ата-энелердин акыркы отуз жыл аралыгында алган багыты балдардын обочолонушуна, тил табыша билбешине, начар окушуна жана ээн баш болушуна алып келүүдө. Ал эми ата-энелер коом таңуулап жаткан дүнүйөкорлуктун, мансаптын артынан сая түшүп, убактысы акча табууга, анан аны коротууга кеткендиктен, балдары менен өз ара тыгыз мамиле өрчүтүүгө убакыт бөлө албай калышат. Атасы да, энеси да иштесе, балдар көбүнесе убактыларын өзүлөрү билгендей өткөрөт. Ал эми көзөмөлдүн жетишсиздиги бир топ окуучу мектепте берилген сабак кызыксыз экендигин айтышат. Дегеле окуучуларды айланасындагы болуп жаткан окуялар кызыктырбай калды. Алар өздөрүнө жаккан жаны нерсени издеп жатышат. Бирок аны табуу оной эмес.

Азыр жаштар убактысын билим алууга, өз тажрыйбасын өнүктүрүүгө, чыгармачылыгын өстүрүүгө, дүйнө таанымын кенейтүүгө коротуусу керек эмеспи. Тилекке каршы биздин өлкөдө жаштардын өзүн өнүктүрүүдөн көрө рекетчиликке, кылмыштуулукка жана интернетке болгон кызыгуулары күчтөнүп жатканы өкүнүчтүү.

Азыр интернет дүйнөсүндө желип-жортбогон жаштар дээрлик жокко эсе. Бош убактысын дээрлик интернетте терс көрүнүштөрдү көрүү, ар кандай оюндарды ойноо менен өткөрүшөт.

Маалымат каражаттарынын таасири да эбегейсиз. Мунун эмнеси жаман? «Сайенс» журналына чыккан

макалада «Кошмо Штаттардагы беделдүү алты уюм», алардын бири - Америка медицина ассоциациясы, маалымат каражаттары аркылуу көрсөтүлүп жаткан зордук-зомбулук менен балдардын бейжай жүрүм-турумунун ортосунда түздөн-түз байланыш бар экенин бир ооздон ырасташканы айтылган. «Бул боюнча адистердин пикири бирдей болсо да, - деп белгиленет аталган гезитте, - көрүнүктүү телеберүүлөр менен басылмалар экрандан көрсөтүлгөн зордук-зомбулуктун жашоодо ишке ашырыларын жалпы коомчулукка айкын жеткирбейт көрүнөт». Айрым маалымат каражаттарынын да орду бар экендиги ачык айкын байкалат.

Өспүрүм жана компьютер. Акыркы жылдарда жаш акылды калыптоодо компьютер омоктуу орун ээлеп калды. «Соңку он жылдыктарда үйдө колдонулуучу компьютерлердин саны кескин көбөйдү, - деп маалымдалат „Педиатрия“ деген журналда. - [АКШда] Мектеп жашындагы (6-17 жаштагы) балдар бар үй-бүлөлөрдүн үчтөн эки бөлүгүндө компьютер колдонулат... 1998-жылы 3-17 жаштагы балдардын 55 пайызынын үйүндө компьютер бар болсо, 2000-жылы ал сан 65 пайызга өскөн». Мындай көрүнүш

башка өлкөлөрдө да байкалат. Анткен менен үйүндө компьютер жок болсо эле, жаштар аны колдонбой калбайт. Бир изилдөөчүнүн ырастоосунда, «5-17 жаштагы балдардын орто эсеп менен 90 пайызы компьютер колдонот жана 59 пайызы Интернетке „кирет“». Бул жаштарга маалыматтын чексиз мейкиндигине жол ачат. Албетте, компьютердин, чоң адамдын көзөмөлү жана жоопкерчилик менен колдонулса, пайдасы жок эмес. Бирок, өкүнүчтүүсү, көп ата-энелер балдарына толук эркиндик берип койгон.

Ар бир ата-эненин бирден-бир максаты баласын туура багып өстүрүү. Баланын тарбиясы, билим алуусу үй-бүлөдөн башталат, ата-эненин жүрүш – турушунан калыптанат.

Бала канчалык жаш болсо, анын кабыл алуусу ошончо тез, терээн болот. Жаш кезинде балага ата-эне эң күчтүү, эң сулуу, эң мыкты болуп сезилет. Алгачкы эң сезимтал жылдарын бала ата-энеси менен өткөрөт, алардын сүйлөгөнүн сүйлөп, жасаганын туурайт. Ошондуктан баланын жаш кезинде ата-эне кайдыгер мамиле жасабай, күчүн аябай, колуна келишинче ага тарбия, билим берүүгө милдеттүү. Баланын тарбиясына, анын келечегине биринчи иретте үй-бүлө жооптуу. Бирин-бири сыйлаган, түшүнгөн үй-бүлөдө баласы өзүнүн гана ата-энесин, бир туугандарын, башка туугандарын сыйлагандан сырткары

өзүнүн тентуштарын дагын сыйлайт, тегерегиндеги адамдарга да сый мамиле жасайт. Ал эми үй-бүлөнүн мүчөлөлөрүнүн ортосундагы чыныгы жылуу мамиле болбосо анда мындай көрүнүш баланын өрчүшүнө терс таасир бербей койбойт.

Ата-эненин балага коюлган талаптары, өздөрүнүн жүрүш-турушуна шайкеш болуусу керек. Эгерде өзүлөрү аткарбаган нерсени баладан талап кылса, бала аны жасабайт же калпка, эки жүздүүлүккө үйрөнөт. Ошондуктан азыркы доордун кырдаалы менен кыйынчылыктары эмки жаштарга өзгөчө оорчулук келтирүүдө.

Адамда боорукердик сезим жөн жерден жаралбайт. Ал тарбиянын негизинде калыптанат.

Биринчиден, баланы тарбиялоо үчүн ата-эне өзү тарбиялуу болуш керек. Мисалы: өзү тамеки чегип туруп, кантип «Чекпе» дейт, өзү ичип туруп, кантип «Арак ичпе» деп айтат. Көрдүнүздөрбү, трагедиянын башы кайда жатат. «Уяда эмнени көрсөн, учканда ошону аласын»-демекчи өспүрүмдөр ата-энени туурап, сүйлөгөнүн сүйлөйт. Ошондуктан тарбияны биринчи өзүбүздөн баштасак.

Өлкөбүздө жумушсуздуктан улам ата-энелерибиз, жаш өспүрүмдөр жумуш издеп чет өлкөлөрдө жүрүшөт. Мунун натыйжасында кароосуз калган балдар ата-энесинен канчалык алыстаган сайын, алар көзөмөлүн ошончолук жогорулатат же тескерисинче, убакыттын таардыгына шылтоолоп өз жайына коюшат. Муну менен чондор баласына мурункудай жакшы көрүү сезимин көрсөтүүнү унутат. Бул чон ката, мындан улам бала эмоционалдык дефицитке кабылат. Мындай көрүнүш өспүрүмдөрдүн адамдык сапатына терс таасирин тийгизет.

«Балам чонойду» деп ата-эненин өспүрүмгө чон кишинин милдетин жүктөй салуусу да туура эмес. Эгерде кандайдыр бир тапшырманы аткара албай калса, аны

«Чонойдунго, а сенин мээн дале иштебейт» же «Сага канча жолу түшүндүрүш керек?» деген сыяктуу сөздөр менен урушабыз.

«Дарактын түрүнүн сакталышында урук жана данеги кандай мааниге ээ болсо, адамзаттын жашоосунун уланышы үчүн да *бала* ошондой мааниге ээ» - деп айтылат түркий элдер адабиятында. А.В.Афанасевдин «*үй-бүлө*» деген китебинде «Таалим-тарбия тууралуу маалыматы жок ата-эненин колунда өскөн баланын абалы аянычтуу, үй-бүлөнүн денгээлин даана чагылдырган күзгү – бала. Балдардын уятсыздыгы жана бейбаштыгы ал тарбия алган булактын булганыч экенинен кабар берет» деген ой айтылат.

Ошондон улам элибизде айтылып келген : «Балапан уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат»- деген накыл кепти эстесек болот. Жогорудагы айтылган сөздөрдү тактап кетүү үчүн бир гана мисал келтирсем, үй- бүлөдө балдарга кандай сөздөрдү айтууга болот, кандай сөздөрдү айтууга болбойт экендиги жөнүндө ойлонбойбуз. Ар бир айтылган сөз бала үчүн чоң таалим болуп саналышы керектигин билели . Ата-эне «*Сен жасай албайсың, андай эмес мага бер, сенин колуңдан эч нерсе келбейт*»- деп эч качан айтпоо керек. Баланын колунан келбейт деп ата-эне баарын өзү жасай берсе, бала өзүнө ишенбестен, дайыма ата-энесинин көзүн карап, аларга таянма болуп калыптанып калат. «*Мен айткандай болушу керек*»- бул сөз менен ата-энелер баланын өз алдынча өнүгүшүнө тоскоол болушат. Балада «*апам баарын билет, жакшы жасайт, мен баари бир жасай албайм*» - деген ой сөзсүз пайда болот. Ошондуктан балага айтылуучу ар бир сөздү таразалап туура айтууга маани берели.

Эчен кылымды карыткан биздин элибизде гумандуулукка тарбиялоодо дүйнөдө көлөмү жана тендеши жок улуу мурасыбыз «Манас» эпосунан тартып, томуктай боюна тоодой ой батырган *макал-лакаптар* башкы каражат болуп келген. Манасты ушул күнгө чейин сактап келген улуу муундарыбызга таазим. Эми биз кийинки урпактарга Манастын улуулугун, тереңдигин жана сапатын жоготпой жеткирип бере алабызбы? Ошон учун манас сабагы азыркы учурда абдан маанилүү.

Элдик оозеки чыгармачылыктын кайсы гана түрүн албайлы, баарында тең элдик педагогиканын баалуулуктары уюп тургандыгын көрөбүз. Элдик жөө жомоктор, түрдүү темадагы элдик ырлар ар адамдын интеллектуалдык жактан жетилишине оң таасирин тийгизерин залкар жазуучу Ч.Айтматовдун бир далай эскерүүлөрүнөн айкын сезебиз. Бул жөнүндө ал мындай эскерет: «Кат сабаты ачылбаса да, өзүнчө бир керемет сыйкыр акыл-эс ээси болгон чоң энем элдик ырларды, кошокторду жана жомокторду аябагандай көп билчү. Балалыгымдын таттуу күндөрү ошол чоң энемдин мээриминен өттү». Чоң эненин айткандарын көкүрөгүнө сиңирген, чоң эненин тарбиясынан таасын тарбия алган, чоң эненин мээриминен гумандуулуктун бардык касиеттерин тулку боюна сиңирген жазуучу ар бир чыгармасында адамдагы эң ыйык сезимди кыйытма ой менен окурманга жеткирип бере алган. Канчалаган улуу классик жазуучу, акындар чоң энелердин тарбиясы менен өсүп жетилишкендигин эскеришет.

Жыйынтыктап айтканда, адамдагы гумандуулук, боорукерлик, чынчылдык, адептүүлүк сыяктуу касиеттер андагы мыкты сапаттардын көрсөткүчү болуп саналат. Бул мыкты сапаттарды дагы да жогорулаатууда эзелтеден келген тарбиялык мааниге уюган «бабалардын бермет сөздөрүн» келечек муундарыбыздын акыл-эсине синдирүүбүз керек деп айткым келет.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Апыш Б.Педагогика. Б., 2002-ж.
2. Минбаев К.Жаш курак психологиясы. Ош, 1992-ж.
3. Интернет булактары.

4. «Сынчыл ойлом» программасы Бишкек 1995-ж.
5. Эл агартуу 2001 №1.